

SZÍNHÁZ

Németh László „Az irás ördöge” című drámájának szerge di bemutatója előtt álltunk. A nagyon várt nap délelőtti-jén szűkebb körben együtt lehettünk a szerzővel a városi tanács kulturális elnökhelyettesénél. A közvetlen hangulatú beszélgetésen élcelődve méltattuk színházunk igazgatójának érdemeit, melyeket a szerző drámairásra buzdításával, a darab bemutatásra való megnyerésével vívott ki. Nem lehetett könnyű dolga — maga Németh László is megerősítette ezt. Bizonyosságul szóba került egy korábban keletkezett irás, amelyben a már mások által is előterjesztett kérést, Semmelweis drámájának megírását a szerző elhárította. Kérésünkre ezt az írást Németh László rendelkezésünkre bocsátotta. Olvasóink az alábbiakban együtt láthatják az írónak e sorait és kritikuskunk beszámolóját a mégis elkészült drámáról és annak előadásáról. (H. Z.)

NÉMETH LÁSZLÓ

SEMMEIWEIS DRÁMÁJA

Akkoriban, amikor Bolyai-drámáim megjelentek, néhány szigorló orvos levélben szólított fel, hogy a magyar tudománytörténet másik tragikus alakjáról, Semmelweisről is drámát írjak.

Velem a Semmelweis-témát persze nem kellett fölfedeztetni. Mint egészségtanár, amikor az aszepszis történetéhez értünk, a jobb viseletű osztályokban Kruiif Bacillus vadászaiból az ő történetét szoktam felolvasni. A fiatal ihletőknek azt kellett volna mondanom (s ha akkor nem tettem meg, most teszem), hogy egy olyan drámairó körül, aki életét történeti emlékek közt töltötte el, tucattjával donganak a drámatémák, ahhoz azonban, hogy egyiket lehúzza s vérrel töltse meg, valami lírai ihletés kell, kelepce, amelyből azon a témán, a hős magára öltött testén át beszélheti ki magát. A Semmelweis-témával nem köt össze ilyen köldökzsínór. S így sajnos, megrendelésüket nem elégíthetem ki.

Nem sokkal ezután jelent meg *Kísérletező ember* című könyvem. Abban volt egy hosszú irás, a Levelek a hipertóniáról, amelyben arról számoltam be, hogy kerültem én, a természetét fölismerve, vészjóslón indult betegségem fölé. Kevés könyvemnek tulajdonítottam olyan fontosságot, mint ennek, hisz a „kísérlet” s amire rájöttem közben, akkor már nyolc évvel toldotta meg alkotó koromat, s feltehető

volt, hogy a leírt elemzéssel, a vérnyomásnaplóval, „agydiétá”-val legalábbis a hipertónia egyik fajtájánál hasonló eredményt lehetne elérni. Nemigen volt módom az írói büszkeséget megismernem, erre a munkára azonban büszke voltam. Mekkora lett a csalódásom! Az irodalmi kritikák, mint utálatos betegségekben vájkálást tolták félre, de ami még bántóbb volt, egy fiatal kolléga tanulmányán kívül, az orvosvilág sem méltatta rá, hogy foglalkozzék vele. No, szigorló barátaim, gondoltam, most aztán megkaptam a hiányzó lírai sokkot. Megvan az ihletés, amely Semmelweis vívódásait élő fájdalommal töltheti meg. Hisz akárhogy viszonylik a két felfedezés, én éppúgy meg voltam győződve róla, hogy a nagy népbetegség természetét helyesen ismertem fel s hogy a kezelés módját helyesen választottam meg, s ha statisztikákra, a megmentettek ezreire nem is hivatkozhatom, hivatkozhatok egyre, önmagamra, hisz a balatonfüredi kórlapon ellenőrizhető a 270—180-as vérnyomás-bejegyzés, a könyvtárban meg ott van a félpolcnyi mű, amelyet azóta írtam vagy mentettem meg. Eljárásom közben éppolyan egyszerű, mint Semmelweis kézmósása; nem pörölhetnek-e Semmelweis száján át az orvosi közönnyel, mely továbbra is gyilkos kemikáliákkal mérgezi kórtestvéreimet.

Az én drámáimhoz, a témán s a lírai azonosuláson kívül még valami kell: a nyelv, amelyben a hős elfogott idiomája s az író nyelvisége olvad össze, ahogy vérük és sorsuk keveredik, s amelyen egyszerre mindketten kibeszélhetik magukat. A VII. Gergely, a Széchényi, az Eklézsia megkövetés, előfeltétele volt, hogy a hős nyelve s az én szájizmaim valahogy összeszokjanak. Erre is kínálkozott csakhamar alkalom. Súlyos tüdőgyulladásom után egy olyan intézetben lábadoztam, amelynek a vezetője orvostörténeti emlékek buzgó gyűjtője volt. Én is a gyűjteményébe illő nyencséggel akartam megajándékozni; egy Múzeum körüti antikváriumban szerez-tük meg Semmelweis egyik Nyílt levelét, Semmelweis ezeket a nyílt leveleket 1861—62-ben írta azokhoz a szülészprofesszorokhoz, akik Bécsben, Würzburgban, Berlinben tanáival ellentétes nézeteket csentek be tanítványaik fejébe. Tudnivaló, hogy Semmelweis nem volt irkálgó orvos. Annak idején Bécsben mások, a híres Hebra és Skoda számoltak be felfedezéséről. Mint pesti orvos, egyetemi tanár, intézetében bevezette s győzelemre vitte az aszepszist, de a tollal való hadakozásra csak Markusovszky nőgátására szánta el magát, amikor 1857-ben az Orvosi Hetilap-ot megindította. Ekkor lőtt ki emlékeiből, felgyúlt indulataiból, mint kivert dugójú hordóból az Aetiológia. A nyílt levelek írására pedig akkor szánta magát, amikor ez az ötszáz oldalnyi szenvedélyes bizonyítás és vitairat sem érte el a kívánt hatást. Sokat emlegetett zaklatottsága itt tetőzött, ezekben az írásokban, amelyeknek a stílusában nem nehéz beletalálni. Üssük fel a levelek egyikét: „1862 májusában lesz 15 éve, hogy mint az I. számú szülészeti klinika asszisztense a gyermekági láz minden esetének egyetlen egyedüli okát a gyermekági láz egyetlen esetét sem véve ki, amely azóta, hogy asszony szült, előfordul s amíg asszony szül, elő fog fordulni a bomló állati szervesanyagban fölfedeztem.” Ez az „asszony szült s szülni fog” mint kedves szavajárása több levelében is előfordul. Felfedezéséről másutt mint a puerparális nap felkeltéről beszél, a Siebold udvari tanácsoshoz intézett levél első bekezdés: „Abból a levélből, amelyet Spaeth professzorhoz intéztem s amelyet volt szerencsém Önnek is megküldeni, értesülhetett róla, hogy én, hogy a gyilkolásnak végét vessem, arra a megingathatatlan elhatározásra jöttem, hogy azzal, aki a gyermekági láz felől tévedéseket mer terjesztene, kíméletlenül szembe szállok.” Ez a kíméletlenség a szép emlékeket is eltapossa. „Megelégedéssel gondolok arra az időre, amit Pesten együtt töltöttünk el! Kellemes emlékek kötnek önhöz, udvari tanácsos úr, de a gyermekági lázban haldokló szülők hörgése elnyomja szívem hangját s eszem azt parancsolja, hogy az igazságnak akkor is érvényt szerezsek, ha az szívemet fájón érinti is.” Nem lenne-e hálás vállalkozás, magát az igazság birtokában tudó embernek ezeket a villámaid egy dráma nyelvén feloldani?

A tárgy, a lírai erjesztés, a nyelv elfogott ejtése együtt volt. Mért nem lett belőle dráma? Az ok részben Semmelweisben volt. Amit száz év emléke a drámájává tett: a felfedezése tudomásul nem vevésébe beleőrülő lángész csak félig vagy any-

nyira sem volt igaz! Semmelweis felismerése, igaz csak vontatottan hatott, nem olyan megvilágosodásszerűn, mint az ügy fontossága megkívánta volna, de úgy ahogy sötét, politikailag is nyomott időkben hódítani szokott: igen, Semmelweis már 48-ban is közel állt a teljes győzelemhez, sáncszait Skoda és Klein presszorok politikailag színezett egyetemi párbaja rontotta le; s bár maga az Aetiológiáig semmit sem publikált, eljárásának eléggé sok híve támadt, a klórmentes kézmosást azok is alkalmazták, akik nem mertek kiállni mellette. Könyvének megjelenése után olyan leveleket is kap, mint a hannoveri Kugelmanné, aki egy második Jennert lát benne, s újabb levelében azzal vigasztalja, hogy Semmelweis elsősorban ellenfelei hangját hallja, s nem tudja, mennyien okulnak tanításán. Mint a nyílt levélben megtámasztott Spaeth esete bizonyítja, az igazság ereje amennyire az emberi hiúság engedi, még a sértetteket is kezdte megtéríteni. Magukat a Nyílt leveleket sem kell okvetlenül mint a szellemi zavar jeleit értékelni, én inkább szándékos sokk-keltésnek tartom, amellyel a türelmét vesztő szülész (kissé a romantika szellemében) az igazság térfoglalását igyekezett, ha kell botrányok árán is, kollégái fejében siettetni.

Még nehezebbé teszi a drámai téma vállalását, hogy Semmelweis egyáltalán nem örült bele a mellőzésbe. A Nyílt levelek és valóságos megőrzése közé három termékeny év esik, melyben mint műtő-nőgyógyász működött, úttörő petefészekműtéseket végzett s szabatos, világos tanulmányokkal gazdagította az Orvosi Hetilap számait. Úgy hogy ha Semmelweist drámai hőskül használnám fel, azt inkább Görgey-drámámra emlékeztetően tenném. Ahogy ott azt írtam meg, hogy emészti meg egy erős jellem az árulás vádját és látszatát, s állítja helyre lelke egyensúlyát. Semmelweis drámáját sem az alsó-ausztriai elmeegógyintézetben fejezném be, hanem 1863-ban mondjuk, amikor az Aetiológia kavarta hullámoknak végleg fölébük került, s felfedezése sorsát a tudomány öntisztulására bízva megtisztult lélekkel egy új fontos tudomány kialakításában leli meg a célt. Hisz Semmelweis, aki tíz évet várt az első publikációval, nem tartozott azok közé, akik a személyes sikert áhítozták, s az ügy sikere az olyan emberben, amilyennek őt kívánnám látni, némi filozófiában feloldva elszibbaszthatja a személyes sérelmeket. Lehet, hogy ez a beállítás se felelne meg egészen az igazságnak, de mai állapotomban könnyebb lenne személyes lírával feltölteni.

A dráma elmaradásának legfőbb oka azonban tán mégsem Semmelweisben, hanem a kijelölt szerzőben van. Az a lírai indulat, amely egy témát leránt s egy hőst magára ölt, nem csekély energiát kíván, s a betegség ezt lúgozta ki. Az egyszeri kétségbeesés, amely a körbe fogó sorssal drámai harcra kel, az egész életre vonatkozó rezignációba megy át! Az egyetlen megmaradt lagymatag kelepce, amelyet a halál dráma nélkül is felnyit, a halálvágy csendes derűjébe.

AZ ÍRÁS ÖRDÖGE AVAGY AZ IGAZSÁG ÖRDÖGE?

NÉMETH LÁSZLÓ DRÁMAJÁNAK SZEGEDI ÖSBEMUTATÓJÁRÓL

Amikor felmegy a függöny a most bemutatott Németh László-dráma figyelő nézője előtt, érdekes „eszmei” keretben jelenik meg szeme előtt a cselekmény. A díszlet — Németh László történelmi drámáinak címei, hőseinek s az írott szövegnek stilizált képe — eleve azt szuggerálja, hogy a többi történelmi drámahős keresése, harca, vívódása és bukása is belejátszik valamilyen módon az új dráma konfliktusába. De tovább lehet menni, s az egész írói életművet is fel lehet fogni a Semmelweis-dráma értelmezésének szélesebb kontextusaként. S ilyen szélesebb oeuvre-összefüggésben azonnal feltűnnek az ismétlődő motívumok: olyan magyar és